

KUMAN, ERMENİ HARFLİ KIPÇAK VE KARAY TÜRKÇELERİNİN ORTAK SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

Abdulkadir ÖZTÜRK*

ÖZET

Orta Asya'dan Macaristan'a kadar yayılmış olan Kumanların dilleri Türk dili içinde önemli bir yer tutar. 14. yüzyılda Cenevizli veya Venedik tüccarlar ile Alman misyoner rahipleri tarafından yazıldığı düşünülen Codex Cumanicus, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kuman-Kıpçaklar ile farklı milletlerden oluşan topluluklar arasında ticaret dili olan Kuman Türkçesinin önemli bir kaynak eseridir. Tarihi Kıpçak Türkçesi içerisinde 17. ve 18. yüzyıllarda dönemin Leh Devleti bugünün ise Doğu Avrupa topraklarında Ermeni harfleriyle meydana getirilen ve literatürde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi veya Ermeni Kıpçakçası olarak adlandırılan bu lehçe, Kuman ve Karay Türkçeleri ile ortak kimi özellikler taşımaktadır. Kıpçak Türkçesinin tarihi dönemlerine kadar uzanan ve aynı zamanda çağdaş temsilcisi olan Karay Türkçesi, 16.-20. yüzyıllar arasında meydana getirdiği yazılı metinler ile varlığını sürdürmüştür. 21. yüzyıl itibarıyla yaygın faaliyetleri duraklama sürecine geçen Karayca, günümüzde yok olma tehlikesi altında bulunan bir Kıpçak lehçesidir. Bu çalışmada, Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinde ortak olan kelimeler incelenerek tasnif edilecek ve bu ortaklıklardan hareketle Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin birbirlerine yakınlığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Codex Cumanicus, Kuman Türkçesi, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi, Karay Türkçesi, Söz Varlığı.

ON COMMON VOCABULARY OF KUMAN, KIPCHAK TURKISH IN ARMENIAN SCRIPT AND KARAIM TURKIC

ABSTRACT

Kuman Language spread across from Central Asia to Hungary has an important place in the Turkic Language. In the 14th century, the Genoese or Venetian traders and German missionaries, priests, written by the thought that Codex Cumanicus is an important source of work between living in the north of the Black Sea Kuman-Kipchak with communities of different nationalities used as a trade language Kuman Turkic. In the historical Kipchak Turkish this dialect created with Armenian scripts in the 17th and 18th centuries the Polish State of the past, on today's lands of eastern Europe and named to in Kipchak Turkish in Armenian Script or Armeno-Kipchak in the literature has some common features with Cuman Turkic and Karaim Turkic. Karaim Turkic, which dates back to the historical periods of Kipchak Turkic and is its contemporary representative has continued its existence with the written texts between of the sixteenth and twentieth centuries. Karaim Turkic which pausing activities of publishing with in the twenty-first century is a Kipchak dialect that is under the threat of extinction today. In this study, will be put forward examining similarities in terms of language features that are common words in Kuman, Kipchak Turkish in Armenian Script and Karaim Turkic.

Keywords: Codex Cumanicus, Kuman Turkic, Kipchak Turkish in Armenian Script, Karaim Turkic, Vocabulary.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 05.02.2019; Yayına Kabul Tarihi: 01.03.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORDU, ORCID: 0000-0002-3077-458X, E-posta: akadirozturk@odu.edu.tr

Giriş

Kıpçak Türkçesi, diğer Türk lehçeleri arasında en çok çeşitlenmiş, geniş bir coğrafyaya dağılmış ve dinî tercihlere bağlı farklı inanç sistemleri içerisinde yoğrulmuş topluluklar tarafından konuşulmaktadır. Kıpçak Türkçesi, tarihî ve çağdaş temsilcileriyle Türk dilinin gelişme ve yayılma alanlarına ışık tutmaktadır.

Tarihî Kıpçak Türkçesinin yazı dili, 14. yüzyılın hemen başında meydana getirildiği düşünülen *Codex Cumanicus* adlı eserle başlatılır. Bu lehçenin tarihî temsilcileri olarak Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçelerini esas aldığımızda Kıpçak Türkçesinin Doğu Avrupa'da yazı dili olarak kullanıldığı söylenebilir.

Her ne kadar Memlûk sahasında meydana getirilen eserlerden hareketle pek çok araştırmacı tarafından Memlûk Türkçesi, Kıpçak Türkçesinin tarihî bir kolu olarak kabul ediliyor olsa da *Memlûk Türkçesi Bir Kıpçak Lehçesi midir?* başlıklı çalışmada (Öztürk 2018: 173-203) ortaya konulan verilerle konu tartışılmış ve Memlûk Türkçesinin Kıpçak Türkçesinin bir kolu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Kıpçak Türkçesinin tarihî temsilcileri Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçeleridir.

16. ve 17. yüzyıllarda Doğu Avrupa'da Ermeni harfleriyle 112 eser meydana getirerek tarihî Kıpçak Türkçesinin yazı diline önemli ölçüde ışık tutan Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinin hem tarihî hem de çağdaş dönemleri içinde kullanım alanı bulan ancak günümüzde kaybolmaya yüz tutan Karay Türkçesi, Kuman Türkçesi ile pek çok yönden ortaklıklar taşımaktadır.

Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine (Öztürk 2017: 124-135) ve *Kuman ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine* (Öztürk 2016: 116-129) adlı çalışmalarda bu lehçelerin leksik ortaklıkları ele alınmıştır.

Bu çalışmada ise Kuman Türkçesinin hem Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile hem de Karay Türkçesi ile olan leksik ortaklığı *Codex Cumanicus*, *Kıpçakskoi Pismennoi Nasledii* (*Kıpçakskiy Slovar*), *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar* eserlerinden hareketle değerlendirilmektedir. Bu çalışma, *Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine* ve *Kuman ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine* başlıklı çalışmaların kaynaklığında geliştirilerek meydana getirilmektedir.

Çalışmamızda Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin ortak söz varlığı tespit edilerek *İsim Soylu Kelimeler* ve *Fiiller* başlığı altında alfabetik olarak tasnif edilerek bu üç lehçenin birbirine yakınlıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Kuman Türkçesi

Kaynaklarda *Koman/Kuman*, *Polovets/Poloves*, *Kıpçak*, *Kınça*, *Sarı*, *Hardeş*, *Paloç*, *Plavets* ve *Kun* adıyla geçen halkın etnogenez ve etnonim problemleri günümüzde halen çözümlenebilmiş değildir. *Kuman* ve *Kıpçak* adlandırmaları başlangıçta tek bir halk için farklı adlandırmalar olarak karşımıza çıkarken zaman içerisinde çoğu halkların ortak adı *Kıpçak*, bu halklarının sadece bir kolunu temsil halkın adı ise *Kuman* olmuştur (Öztürk 2016: 117; Öztürk 2017: 125).

11. yüzyılda Doğu Avrupa'da egemenlik kurarak güçlenen Kumanlar, yaklaşık iki asır boyunca bu topraklarda yaşamışlardır. Moğol saldırıları sonucu 13. yüzyılda Macar Krallığı'na sığınan Kumanlar, Macaristan içerisinde çeşitli bölgelere yerleştirilmiştir. Macar halkı içerisinde Hıristiyanlaşan Kumanlar, zamanla asimile olmuş ve büyük bir bölümü Macarlaşmıştır. 11. yüzyıldan itibaren Güney Rusya ovalarında kalan Kumanlar ise Kuman-Kıpçak birlikteliği içerisinde yer almıştır. 13. yüzyılda topraklarında kurulan Altınordu Devleti'ne bağlı yaşamışlardır. Altınordu Devleti içerisinde yer alan Kumanlar ile

Macar Krallığı içerisinde yer alan Kumanlar arasında tarihî bağlar bulunmaktadır (Yılmaz 1998: 135-138).

Kuman Türkçesinin dil yadigârları arasında şüphesiz en önemli kaynak eser Codex Cumanicus'tur. *A kun nyelv magyarországi emlékei* adlı eserde yine Kuman Türkçesinin dil malzemesine ışık tutması bakımından önemlidir. I. M. Kongur tarafından hazırlanan bu çalışmada Macarcaya uyum sağlamış Kuman Türkçesi ödünç sözcükler, Kuman Türkçesinden alınmış diyalekt sözcükler, eski aile adları, yer adları ve akarsulara verilen adlar yer almaktadır (Öztürk 2016: 118; Yılmaz 1998: 139-140).

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi

Kırım merkezli olmak üzere Doğu Avrupa'da bazı Kıpçak toplulukları Ermeniler ile kurdukları yakın ilişkiler neticesinde Ermenilerin millî kilise dini olan Gregoryanlığı benimsemiştir. Bu benimseyiş neticesinde Ermeni harflerini kullanarak yazılı eserler meydana getirmişlerdir (Yıldız; Öztürk 2016: 740).

Bu şekilde meydana getirilen Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi, 16. ve 17. yüzyıllar arasında başta Ukrayna olmak üzere Moldova, Romanya, Macaristan, Polonya ve Güney Rusya'nın bazı bölgelerinde yazı dili olarak kullanılmıştır (Öztürk 2011: 331).

13.-15. yüzyıllar arasında konuşma dili ve din dili olarak varlığını devam ettiren Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi, 16. ve 17. yüzyıllarda yazı dili olarak kullanılmış ancak 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işlevini kaybederek unutulmaya yüz tutmuştur (Kasapoğlu Çengel 2012: 23).

Karaylar

Başlangıçta bir Musevi mezhebinin adı olan *Karay* kelimesi, daha sonra Kıpçak lehçesini konuşan topluluğun adını ifade eder olmuştur (Gülsevin 2016: 13).

Karaîlik inancına sahip bu topluluk tarafından konuşulan ve Kuzey-Batı Grubu Türk lehçeleri arasında yer alan Karay Türkçesi, Eski Türkçenin izlerini taşıyan, coğrafi yakınlık-komşuluk neticesinde Oğuz Türkçesi ile etkileşim gösteren ancak tarihî dokusuna uygun olarak günümüze kadar söz varlığını koruyarak devam ettiren Türk dilinin önemli bir koludur. Konuşur sayılarının azalmasıyla günümüzde kaybolmaya yüz tutan Karay Türkçesi, İbrani alfabesi, Kiril alfabesi, Polonya Latin ve Litvanya Latin alfabeleri ile çeşitli eserler meydana getirmiştir (Öztürk 2015: 62; Öztürk 2016: 119).

Zamanla *Kırım*, *Haliç* ve *Trakay* olmak üzere üç ağız meydana getiren Karay Türkçesinin günümüzde canlı kalan ağız, Trakay ağızıdır. Litvanya'nın Trakay şehrinde yaşayan az sayıdaki Karay Türkü bu ağız, konuşma dilinde devam ettirmektedir.

Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı

Kuman Türkçesinin Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçeleriyle ortak söz varlığının karşılaştırmalı olarak ele alınması bu üç Kıpçak lehçesinin ortak yönlerini, birbirlerine olan yakınlıklarını tespit ve değerlendirmeye olanak sağlayacaktır.

Ortak söz varlığının tespitinde, *Codex Cumanicus* (Argunşah-Güner 2015) ve *Kıpçakskoi Pismennoi Nasledii (Kıpçakskiy Slovar)* (Garkavets 2010) ve *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar* (Baskakov, vd. 1978) eserleri kaynaklık etmektedir. Bu üç eser, Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin söz varlığını ortaya koyan en kapsamlı çalışmalardır.

Yapılan taramalar sonucu bu lehçelerde tespit edilen ortak kelimeler arasından metinlerde sıklıkla geçen madde başı 108 kelime A. *İsim Soylu Kelimeler* ve madde başı 66 kelime de B. *Fiiller* başlığı altında verilmektedir.

Tarihî Kıpçak Türkçesinin kolları olan Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçelerinin, çağdaş Kıpçak Türkçesinin temsilcilerinden birisi olan Karay Türkçesi ile ortak söz varlığının karşılaştırmalı olarak ortaya konulması tarihî ve çağdaş ortak yönleri ve yakınlıkları tespit ve değerlendirme imkânı sağlamaktadır.

1. İsim Soylu Kelimeler

- açkuç** ‘anahtar’ (CCI 50b/28); **açkıç** ‘anahtar’ (KPN 27); **açhiç** ‘anahtar’ (KarRPS 88)
- agsah** ‘aksak, topal’ (CCI 50a/8); **aksak** ‘aksak, topal’ (KPN 63); **ahsah, aksak** ‘aksak, topal’ (KarRPS 86)
- alay** ‘evet, öyle’ (CCI 31a/12; CCII 62a/14); **alley** ‘şöyle, öyle’ (CCII 80a/8); **alay**, ‘öyle, böyle’ (KPN 67); **alay, aly, alèy** ‘öyle, böyle’ (KarRPS 61)
- altın, altun** ‘altın’ (CCI 42b/10; CCII 60b/11, 60b/22); **altun** ‘altın’ (KPN 85-87); **altın** ‘altın’ (KarRPS 65)
- arstlan** ‘aslan’ (CCI 54a/15); **aslan** ‘aslan’ (KPN 149); **arışlan, arşlan, aslan** ‘aslan’ (KarRPS 74)
- bagatur, baħadur** ‘yiğit, kahraman, bahadır’ (CCI 49b/17; CCII 73a/17); **bağatur, bahatur** ‘bahadır, yiğit’ (KPN 203; 206); **bağatur, batır** ‘bahadır, yiğit, cesur, savaşçı’ (KarRPS 95)
- bapas, papas, papaz** ‘papaz’ (CCI 35b/12; CCII 62b/1, 71b/2); **babas** ‘papaz, din adamı’ (KPN 199); **papaz** ‘papaz’ (KarRPS 445)
- başka** ‘başka’ (CCI 32a/17; CCII 62a/8); **başka** ‘başka’ (KPN 232-233); **baska, başha, başka** ‘başka, diğer, dışında’ (KarRPS 105)
- bazargan, bezergen** ‘tüccar, bezirgân’ (CCI 46a/2; CCII 60b/36); **bezirgân** ‘tüccar, bezirgân’ (KPN 264); **bazıryan, bezarĝan, bêzerĝen, bêzirĝen** ‘tüccar, satıcı’ (KarRPS 98)
- bile, birle** ‘ile, birlikte’ (CCI 30a/21; CCII 63a/39); **bilä** ‘1. birlikte, beraber 2. ile, yardımıyla’ (KPN 268-269); **bile** ‘1. bile, dahi, 2. ile, birlikte’ (KarRPS 117)
- bitik** ‘1. kitap 2. defter 3. yazı’ (CCI 30a/2, 40b/5, 40b/17), **biti, bitik, bitiv, bitüv** ‘İncil’ (CCII 62b/6; KPN 282); **bitik** ‘1. mektup 2. el yazması, metin 3. kitap’ (KarRPS 123)
- boyn, boyun** ‘boyun’ (CCI 8b/18; CCII 63b/17-18); **boyun** ‘boyun’ (KPN 323); **boyun** ‘boyun’ (KarRPS 127)
- bütün** ‘bütün, tam’ (CCI 37b/4), **bütün** ‘1. bütün, tam 2. sağlam, sağlıklı’ (CCII 76a/18, 63b/21-22); **bütün** ‘bütün’ (KPN 351-352); **bitin, bitün, butun, bütün** ‘bütün, tüm’ (KarRPS 145)
- canavar** ‘hayvan’ (CCI 54a/13); **canavar** ‘hayvan’ (KPN 456); **canavar** ‘canavar, vahşi hayvan’ (KarRPS 171)
- cehan** ‘dünya, âlem, cihan’ (CCI 39b/2; CCII 72a/16); **cäħan**, cihan ‘ (KPN 457; 459); **cahan** ‘dünya, cihan’ (KarRPS 172)
- cincibil** ‘zencefil’ (CCI 41a/1); **zincibil** ‘zencefil’ (KPN 1782); **zencefil** ‘zencefil’ (KarRPS 192)

- comard, comart** 'cömert, eliaçık' (CCI 49b/6; CCII 75a/7); **comart** 'cömert' (KPN 462-463); **comart** 'cömert' (KarRPS 173)
- çak** 'zaman, an' (CCI 30b/5); **çağ** 'zaman, vakit, süre' (KPN 364); **çağ** '1. zaman, vakit 2. yaş, çağ' (KarRPS 620)
- çatlavuk** 'fındık' (CCI 53b/2); **çetlevük** 'fındık' (KPN 382); **çatlavuk** 'çatlak, kaçık, kırık' (KarRPS 625)
- çekmen** 'kumaş, yün kumaş, çuha' (CCI 43a/20; CCII 64a/20); **çekmân** 'çuha' (KPN 375); **çekman** 'çuha, bez, kumaş' (KarRPS 626)
- çipçik** '1. kuş 2. serçe' (CCI 29a/4, 55a/4); **çipçik** '1. kuş 2. kümes hayvanları' (KPN 394); **çipçih** 'kuş' (KarRPS 637)
- çibin** 'sinek' (CCI 54b/31); **çibin** '(iki kanatlı küçük) böcek' (KPN 383); **çibin** 'sinek' (KarRPS 628)
- çöpçövre** 'çepeçevre' (CCI 30b/4); **çöp-çövrä** 'çepeçevre' (KPN 402-403); **çöpçövre** 'çevresinde, etrafında' (KarRPS 632)
- égi, éygi, éyi** 'iyi, güzel' (CCI 30a/16; CCII 66b/7 b-8 b); **eyi** 'iyi, güzel' (KPN 515); **égi, éyi, iyi** 'iyi, güzel' (KarRPS 656)
- emdi, imdi** 'hemen, şimdi' (CCI 31a/14; CCII 63a/29); **emdi** 'şimdi, bugün' (KPN 485); **sındi, şindi** 'şimdi' (KarRPS 646)
- érte** 'eski, geçmiş' (CCI 33a/8), **erte** 'tan vakti, sabah, erken' (CCII 60a/32); **ertä** 'sabah' (KPN 498-499); **érte** 'erken, sabah' (KarRPS 667-668)
- fil, pil** 'fil' (CCI 41a/11, 54b/9); **fil** 'fil' (KPN 525); **fil** 'fil' (KarRPS 594)
- gül** 'gül' (CCI 41a/3); **gül** 'gül' (KPN 556); **gul, gül** 'gül' (KarRPS 161-162)
- gülaf** 'gül' (CCI 42a/17); **gülâf, külâf** 'gül' (KPN 556); **gülaf** 'gülaf, gül suyu' (KarRPS 162)
- haç** 'haç, çarmih' (CCI 35b/11; CCII 74a/13); **haç** 'haç, haç işareti' (KPN 783); **haç** 'haç' (KarRPS 602)
- hamır** 'hamur' (CCI 44b/23); **hamur** 'hamur' (KPN 799); **hamur** 'hamur' (KarRPS 599)
- hucira** 'dolap' (CCI 40a/15); **hücrä** 'oda' (KPN 601); **hüçra, hüçura** '1. oda 2. depo, ambar' (KarRPS 605)
- igit, yegit** 'genç, yiğit' (CCI 42b/25; CCII 62b/15-16); **igit** 'yiğit, genç' (KPN 605-606); **igit** 'yiğit' (KarRPS 193)
- ipkin** 'menekşe rengi' (CCI 47a/3); **ipkin** 'menekşe rengi' (KPN 620); **ipkin, yipkin** 'erguvani renk, mor renk' (KarRPS 205)
- izba** 'oda' (CCI 50b/23); **izba** 'ev, konut' (KPN 636); **izba** 'ev' (KarRPS 194)
- kaçan** 'ne zaman' (CCI 32a/20; CCII 71a/19); **kaçan** 'ne zaman' (KPN 784); **kaçan** 'ne zaman' (KarRPS 299)
- karandaş, karındaş** 'erkek kardeş' (CCI 49a/8; CCII 66b/10); **kardaş** '(erkek) kardeş' (KPN 811); **karandas, karandaş, kardaş** 'kardeş' (KarRPS 292)
- karangi, karangu** 'karanlık' (CCI 37a/10; CCII 59a/15 b-16 b); **karamğu, karangı, karangu, karangu,** '1. karanlık 2. bilgisizlik, cehalet' (KPN 808-809); **karangu, karangu** 'karanlık' (KarRPS 292)

- kaysı** 'hangi' (CCI 32a/27), **kaysı** 'kimisi, bazısı, her biri' (CCII 62a/37); **haysı, kıysı** 'hangi, kaçınıcı' (KPN 836); **kaysı** 'hangi, kaçınıcı' (KarRPS 283)
- kêçe, kiçe** 'gece' (CCI 36a/15; CCII 60a/32); **keçä** 'gece' (KPN 664-665); **kêçé** 'gece' (KarRPS 312)
- këndi, kênsi** 'kendi, kendisi' (CCI 23b/9; CCII 63a/33); **kendi** 'kendi, kendisi' (KPN 675-676); **kensi** 'kendi, kendisi' (KarRPS 304)
- kêrek** 'gerek, gerekli' (CCI 20a/15; CCII 60a/20); **keräk** '1. gerekli, zorunlu 2. gerek, lazım' (KPN 679); **kerek** 'gerek, gereklilik' (KarRPS392)
- ketan** 'keten' (CCI 47a/9); **ketän** 'keten, pamuk' (KPN 688); **keten** 'keten, keten bezi' (KarRPS 309)
- konşı, konşu** 'komşu' (CCI 49a/21; CCII 62a/25-26); **konşu** 'komşu, yakın' (KPN 874); **konşu** 'komşu' (KarRPS 333)
- kök** '1. gök, gökyüzü 2. mavi' (CCI 35b/26; CCII 70b/2); **kök** '1. gök, gökyüzü 2. gök mavisi 3. kök' (KPN 721-722); **kök** '1. gök, gökyüzü 2. mavi' (KarRPS 313)
- kölege** 'gölge' (CCI 53a/24; CCII 60a/1); **kölägä, kölegä** 'gölge' (KPN 723); **kölege** 'gölge' (KarRPS 313)
- könül** 'gönül' (CCI 48a/12; CCII 63a/28); **könül, könül** 'gönül' (KPN 727); **könül** 'gönül' (KarRPS 313)
- köp** 'çok, daha çok' (CCI 31b/3; CCII 62a/34); **köp** 'çok, daha çok' (KPN 729-731); **köp** 'çok' (KarRPS 314)
- körk** 'güzellik' (CCI 38a/21; CCII 72a/19); **körk** 'güzellik' (KPN 736-737); **körk** 'güzellik' (KarRPS 314)
- köz** 'göz' (CCI 47b/15; CCII 74a/14); **köz** 'göz' (KPN 746-749); **köz** 'göz' (KarRPS 312)
- kuyaş** 'güneş' (CCI 35b/27; CCII 60b/10); **kuyaş** 'güneş' (KPN 910); **kuyaş** 'güneş' (KarRPS 344)
- kün** '1. gün 2. güneş' (CCI 36a/14, 37a/4; CCII 61b/22, 69b/9); **kün** '1. gün 2. güneş' (KPN 771-772); **kün** '1. güneş 2. gün' (KarRPS 353)
- liman** 'liman' (CCI 20b/25); **limon** 'limon' (KPN 923); **liman** 'liman' (KarRPS 399)
- maskara** 'hokkabaz, palyaço, oyuncu' (CCI 45a/13); **maskara** 'alay, taklit, eğlence' (KPN 954); **maskara** 'maskara, soytarı' (KarRPS 404)
- maydan** 'açık alan, meydan' (CCI 40a/12); **moydan** 'meydan, alan' (KPN 984); **maydan, méydan** 'meydan' (KarRPS 401)
- mén** 'ben' (CCI 5a/17; CCII 64b/14); **men** 'ben' (KPN 964); **men** 'ben (kişi zamiri)' (KarRPS 415)
- nafas** 'nefes, soluk' (CCI 48b/7); **näfäs** 'nefes, soluk' (KPN 1007); **nefes** 'nefes, soluk' (KarRPS 422)
- nêçe** 'ne kadar' (CCI 32a/19; CCII 61a/17); **neçä** 'ne kadar' (KPN 1009); **nêçe** 'ne kadar' (KarRPS 422)
- nêçik** 'nasıl, ne şekilde' (CCI 32a/26; CCII 60a/24); **neçik** 'nasıl, ne şekilde' (KPN 1009-1010); **neçik** 'ne, nasıl' (KarRPS 422)

- nohut** 'nohut' (CCI 55b/6); **nohut** 'nohut' (KPN 1025); **nohut** 'nohut' (KarRPS420)
- oçak** 'ocak' (CCI 53a/4); **oçak** 'ocak' (KPN 1033); **ocak, oçak** 'ocak' (KarRPS 436)
- ogul, ovul** 'evlat, oğul' (CCI 49a/6; CCII 60a/22); **oğul** 'oğul, erkek evlat' (KPN 1039-1040); **ogul** 'oğul, erkek evlat' (KarRPS 424)
- öpke** 'öfke' (CCI 15b/14; CCII66a/4 b); **öpkä** 'öfke' (KPN 1098); **öpke** 'öfke' (KarRPS 442)
- özge** 'başka' (CCI 34b/5; CCII 59a/27); **özgä** 'başka, diğer' (KPN 1109-1110); **özge** 'başka, diğer' (KarRPS 437)
- sagıt** '1. silah 2. at koşum takımı' (CCI 4b/19, 51b/17), **sagıt, sahit** 'alet, aygıt, araç' (KPN 1218-1219); **sagıt** 'silah, alet' (CCII 63b/10); **sagıt** '1. kap, küp 2. silah' (KarRPS 458)
- san** 'sayı' (CCI 18b/24); **san** 'sayı' (KPN 1234); **san** 'sayı' (KarRPS 463)
- savoğ, savok** 'soğuk' (CCI 13a/6); **sovuk, suvuk** 'soğuk' (KPN 1297); **suvuk** 'soğuk' (KarRPS 482)
- sınık, sınık** 'kırılmış, kırık' (CCI 37b/5; CCII 60b/23-24); **sınık** 'kırık' (KPN 1278); **sınıh, sınık** 'mahzun, kederli' (KarRPS 493)
- sonıra, sonra** 'sonra' (CCI 31b/23; CCII 61b/15); **soğra** 'sonra' (KPN 1295); **sonra, sonda, sondrah** 'sonra' (KarRPS 479)
- sövünç** 'sevinç, sevgi' (CCI 36b/11; CCII 76a/17); **sövünç** 'sevinç' (KPN 1303); **sevinç** 'sevinç' (KarRPS 496)
- şabat** 'Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi' (CCI 36b/6); **şapat** 'cumartesi (günü)' (KPN 1347); **şabbat** 'cumartesi (günü)' (KarRPS 643)
- tagı** 'dahi, ve' (CCI 30b/13); **dağı, dahi, takı** 've, dahi, yine' (KPN 412); **dağı, dağın, dahi** 'da, dahi, ve' (KarRPS 168)
- tamak** 'boğaz, damak' (CCI 48a/1; CCII 57a/22); **tamağ** 'damak' (KPN 1373-1374); **tamak** 'damak' (KarRPS 508)
- tanık, tanuk** 'şahit, tanık' (CCI 28a/18; CCII 62a/17); **tanık** '1. meşhur, ünlü 2. tanık, şahit 3. belge, kanıt' (KPN 1380); **tanıh, tanık, tanık** '1. tanıdık, bildik, 2. tanık, şahit' (KarRPS 512)
- taş** 'taş' (CCI 39b/11; CCII 60a/28); **taş** 'taş, kaya' (KPN 1395-1396); **daş, tas, taş** 'taş, kaya' (KarRPS 518-519)
- téli** 'deli, aptal, ahmak' (CCI 49b/22); **teli** 'deli, zıpır' (KPN 1410); **déli, teli** 'deli, budala, ahmak' (KarRPS 520)
- témir** 'demir' (CCI 13b/17; CCII 74a/2); **temir** '1. demir 2. ütü' (KPN 1410); **temür** 'demir, nal' (CCI 42b/8); **démir, temir** '1. demir, saç, 2. demir' (KarRPS 520)
- Tèşer, Tèşeri, Tèşir, Tèşri** 'Tanrı' (CCI 35b/5; CCII 62a/28-29); **Teşri** 'Tanrı' (KPN 1415-1419); **Taşrı, Tanrı, Tendri, Tenri, Teşri** 'Tanrı' (KarRPS 521)
- tèñiz** 'deniz' (CCI 39b/3; CCII 70a/9-10); **teñiz** 'deniz' (KPN 1414-1415); **tengiz** 'deniz' (KarRPS 521)
- til** '1. dil 2. birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümü' (CCI 47b/25), **til** '1. lisan, dil 2. ağızdaki organ, dil' (CCII 61a/22); **til** '1. dil, lisan 2. dil (organ)' (KPN 1440); **til** '1. dil, lisan 2. kül' (KarRPS 528)

- tiri** 'canlı, diri' (CCI 39a/24, CCII 71a/7); **tiri** 'diri, canlı' (KPN 1445); **tiri** '1. diri, canlı, 2. varlık, can, ruh' (KarRPS 529-530)
- tiş** 'diş' (CCI 47b/24; CCII 64a/3); **tiş** 'diş' (KPN 1448); **diş, tis, tiş** 'diş' (KarRPS 532)
- ton** 'üst giyimi, elbise, kaftan' (CCI 15b/10; CCII 60a/7); **ton** 'elbise, giysi' (KPN 1480-1482); **ton** '1. elbise, giysi 2. kürk (manto), gocuk' (KarRPS 537-538)
- töre** 'yasa, kanun, töre, ahlak, kural' (CCI 35b/13; CCII 70b/14); **törä** 'töre, yasa, kanun, hukuk' (KPN 1493-1494); **tora, töre** 'töre, yasa, kanun, hukuk' (KarRPS 539)
- tuman** 'sis, duman' (CCI 37a/15; CCI 81b/29 b); **duman, tuman** 'duman' (KPN 1506); **tuman** 'duman' (KarRPS 546)
- tüş** 'düş, rüya' (CCI 25b/8), **tüş** 'öğle, öğle vakti' (CCI 36a/21); **tüş** 'düş, rüya' (KPN 1528); **tüş** '1. öğle vakti 2. güney', **tüş** 'düş, rüya' (KarRPS 555)
- ulu** 'ulu, büyük, yüksek' (CCI 34b/16; CCII 61b/7); **ulu** 'ulu, büyük' (KPN 1545-1547); **ullu** 'ulu, büyük' (KarRPS 577)
- us** 'akıl' (CCI 25a/8; CCII 71a/13), **us** 'ıslak, yaş' (CCI 39a/2); **us** 'akıl, zihin' (KPN 1560); **us** 'akıl, zihin' (KarRPS 582)
- üçün** 'için' (CCI 32a/6; CCII 80a/2); **üçün** 'için' (KPN 1574); **icin, uçun, üçün** 'için' (KarRPS 587)
- yakşı** 'iyi, güzel' (CCI 35a/1; CCII 61a/25); **yakşı** 'iyi, güzel' (KPN 1626-1627); **yahsı, yahşı, yaksı, yakşı** 'iyi, güzel' (KarRPS 219)
- yalañaç** 'çıplak' (CCI 37b/26; CCII 58a/39); **yalanaç** 'çıplak, kuru, cavlak' (KPN 1629); **yalanğaç** 'çıplak' (KarRPS 220)
- yaman** 'kötü, fena' (CCI 35a/3; CCII 61a/5); **yaman** 'kötü, fena' (KPN 1635-1637); **yaman** 'kötü, fena' (KarRPS 224)
- yamgur** 'yağmur' (CCI 21a/19); **yağmur, yamğur** 'yağmur' (KPN 1623; 1638); **yağmur, yamğur** 'yağmur' (KarRPS 224)
- yana** 'yine, tekrar' (CCI 31a/16; CCII 80a/4-5); **genä, kenä, yänä** 'yine, tekrar' (KPN 1678); **genë, yana, yanë, yanı** 'yine, tekrar' (KarRPS 225)
- yañı** 'yeni' (CCI 39a/4; CCII 60b/4); **yäñi** 'yeni' (KPN 1679); **yanğı, yañı** 'yeni' (KarRPS 228)
- yaratkan** 'Yaratan, Tanrı' (CCI 8b/9); **yaratқан** 'yaratma, yapıt, yaratı' (KPN 1652); **yarathan, yaratқан** 'yaratma, yapıt, yaratı' (KarRPS 231)
- yargu** 'hüküm, yargı' (CCI 24b/4); **yarğu** 'hüküm, yargı' (KPN 1653); **yargı, yarğu** 'hüküm, yargı' (KarRPS232)
- yarih** '1. ışık, aydınlık, parlaklık 2. açık, berrak, bulanık olmayan 3. açık (hava)' (CCI 15b/16), **yaruh, yarik** 'ışık, aydınlık, parlaklık' (CCII 71b/12); **yariğ** 'açık, aydınlık' (KPN 1654-1655); **yarih, yarik** 'açık, aydınlık' (KarRPS 235)
- yaşıl** 'yeşil' (CCI 47a/1); **yäşil** 'yeşil' (KPN 1681-1682); **isil, yësil, yëşil** 'yeşil' (KarRPS 278)
- yaziğ, yazık, yazok, yazuh, yazuk** 'günah, suç' (CCI 22a/1; CCII 61a/1); **yazığ** 'günah' (KPN 1674-1675); **yazih, yazık** 'günah' (KarRPS 217)
- yël** 'rüzgâr, yel' (CCI 37a/18; CCII 66a/3); **yel** 'rüzgâr, yel' (KPN 1686-1687); **yël** 'rüzgâr, yel' (KarRPS 269)

yoh, yok '1. yok 2. hayır' (CCI 31b/11; CCII 60a/15); **yok** '1. yok 2. hayır' (KPN 1722-1723); **yo, yoh, yok** '1. yok 2. hayır' (KarRPS 246)

yulduz 'yıldız' (CCI 35b/29; CCII 60b/10); **yolduz** 'yıldız' (KPN 1726); **yıldız, yuldus, yulduz, yolduz** 'yıldız' (KarRPS 264)

yügen 'gem, at gemi' (CCI 51b/27); **yügän** 'ağızlık, gem' (KPN 1742); **yügen** 'gem, at gemi' (KarRPS 261)

zeytin 'zeytin' (CCII 71a/18-19); **zeytin, zeytün** 'zeytin' (KPN 1779-1780); **zaytin, zeytun** 'zeytin' (KarRPS 191)

zincil 'zincir' (CCI 53a/6); **zincil** 'zincir' (KPN 1782); **zincil, zincir** 'zincir' (KarRPS 189)

ziyan 'ziyan, zarar' (CCI 19a/14); **ziyan** 'zarar, hasar' (KPN 1782-1783); **ziyan** 'zarar, hasar' (KarRPS 188)

zümürüt 'zümrüt' (CCI 47a/14); **zımrut, zumrut** 'zümrüt' (KPN 1793); **zumrud** 'zümrüt' (KarRPS 190)

2. Fiiller

abra- 'korumak, savunmak' (CCI 10b/3); **abra-** 'saklamak, korumak' (KPN 16); **abra-** 'muhafaza etmek, saklamak, depolamak, korumak' (KarRPS 38)

bar- 'gitmek, varmak' (CCI 28b/11; CCII 62a/29); **bar-** 'varmak, gitmek' (KPN 215-216); **bar-** 'varmak, gitmek' (KarRPS 102)

bér- '1. vermek 2. deyimleşmiş fiillerin kuruluşunda' (CCI 9a/6), **bér-** '1. vermek 2. tezlik yardımcı fiili 3. deyimleşmiş fiillerin kuruluşunda' (CCII 70b/12); **ber-** '1. vermek 2. izin vermek, müsaade etmek 3. tezlik yardımcı fiili' (KPN 256-257); **bér-, vér-** '1. vermek 2. müsaade etmek, izin vermek' (KarRPS 112-113)

berkit- 'sağlamlaştırmak, berkitmek' (CCI 13b/9); **berkit-** 'sağlamlaştırmak, berkitmek' (KPN 259-260); **békit-, berkit-** 'berkitmek, sağlamlaştırmak' (KarRPS 151)

bésle-, béstle- 'beslemek' (CCI 21a/22; CCII 57a/22); **beslä-** 'beslemek' (KPN 262); **bésle-** '1. beslemek, yedirmek 2. eğitmek, yetiştirmek 3. beslemek, semirtmek' (KarRPS 113)

béz- 'vazgeçmek' (CCI 23a/15); **bez-** 'bezemek, bıkip usanmak' (KPN 264); **béz-** '1. iğrenmek, tiksilmek 2. hor görmek, küçümsemek' (KarRPS 147)

bişir-, bişür- 'pişirmek' (CCI 6b/15); **bişir-** 'pişirmek, haşlamak' (KPN 280-281); **bisir-, pişir-, pişir-** 'pişirmek' (KarRPS 125)

bol- '1. olmak 2. yardımcı fiil' (CCI 25a/14; CCII 76a/3); **bol-** '1. olmak 2. yardımcı fiil' (KPN 307-310); **bol-** 'olmak' (KarRPS 128)

boluş- 'yardım etmek, desteklemek' (CCI 3a/26; CCII 63a/14); **boluş-** 'yardım etmek' (KPN 312); **bolış-, bolus-, boluş-, buluş-** 'yardım etmek, yardımcı olmak' (KarRPS 130)

bur- 'burmak, kıvırmak' (CCI 28a/12); **bur-** 'burmak, bükme' (KPN 338); **bur-** '1. çevirmek, döndürmek 2. halka halka sarmak' (KarRPS 140-141)

buyur- 'emretmek, buyurmak' (CCI 15b/3; CCII 62a/22); **buyur-, boyur-** 'emretmek, buyurmak' (KPN 344); **buyur-** '1. buyurmak, emretmek 2. lütfetmek' (KarRPS 138)

- buz-** 'bozmak, harap etmek' (CCI 5b/18; CCII 73a/9-10); **buz-, boz-** 'bozmak, yıkmak, tahrip etmek' (KPN 345-346); **buz-** '1. bozmak 2. yıkmak, tahrip etmek, harap etmek' (KarRPS 136)
- curumla-** 'suçlamak' (CCI 6b/23); **curumla-** 'ceza kesmek/yazmak, cezalandırmak' (KPN 464); **curumla-** 'ceza kesmek, ceza yazmak' (KarRPS 176)
- çal-** 'bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak, çalmak' (CCI 25b/1); **çal-** 'vurmak, çarpmak' (KPN 366); **cal-** '1. vurmak, çarpmak, darbe indirmek 2. karıştırmak 3. sallamak 4. biçmek, tırpanlamak 5. (müzik) çalmak', **çal-** '1. oynamak, oynaşmak 2. vurmak, çarpmak 3. atmak, fırlatmak 4. sallamak 5. sıkmak 6. çalkalamak, karıştırmak 7. sarmak, dolamak 8. çelme atmak/takmak 9. çalmak' (KarRPS 622)
- çayna-** 'çiğnemek' (CCI 17b/15); **çayna-** 'çiğnemek' (KPN 374); **çayna-, ceyna-, çayna-, çiyna-** 'çiğnemek' (KarRPS 611); **çeyna-** '1. çiğnemek 2. (şarkı) söylemek, okumak 3. duraksamak' (KarRPS 626)
- çıgar-, çıkar-** 'çıkarmak' (CCI 11b/12; CCII 76a/15); **çıkar-** 'çıkarmak' (KPN 389-390); **cıgar-** '1. çıkarmak, elde etmek 2. (ele) vermek, teslim etmek 3. iç(ler)ini çıkarmak', **çıgar-** '1. çıkarmak 2. (yerden) almak, kaldırmak 3. getirmek, götürmek 4. vermek; katmak; kazandırmak 5. icat etmek' (KarRPS 634-635)
- çöple-** 'bir araya getirmek, toplamak' (CCI 8b/16; CCII 63b/4-5); **çöplä-** 'toplamak, bir araya getirmek' (KPN 403); **copla-, çepla-çopla-** 'toplamak, bir araya getirmek', **çöple-** '1. toplamak, bir araya getirmek 2. çağırarak, toplamak 3. gagalamak 4. azla yetinmek' (KarRPS 631)
- ê-, êr-** 'imek, olmak' (CCI 1b/4; CCII 65a/18); **e-** 'olmak, imek' (KPN 465-466; 492); **ê-, êr-** 'imek, olmak' (KarRPS 652, 665)
- êlikle-, ilik-** 'alay etmek, küçük düşürmek' (CCI 16a/8; CCII 63b/24-25, 66a/32 b); **eliklä-, eriklä-** 'birini yansılamak, birinin taklidini yapmak, alay etmek' (KPN 494); **êrikle-** 'biriyle, bir şeyle alay etmek, eğlenmek' (KarRPS 665)
- êlt-** 'götürmek, taşımak, iletmek' (CCI 9b/12; CCII 63b/18); **elt-** 'götürmek, taşımak' (KPN 484-485); **êlt-** 'taşımak, götürmek' (KarRPS 659)
- emen-, imen-** 'utanmak, mahcup olmak' (CCI 29a/22); **imän-** 'utanmak, sıkılmak, çekinmek' (KPN 613); **imen-** 'mahcup olmak, bozulmak' (KarRPS 200)
- ên-** 'inmek' (CCI 9b/8; CCII 74b/7); **en-** 'inmek' (KPN 488); **ên-** '1. inmek 2. başarılı olmak, başarıyla sonuçlanmak' (KarRPS 662)
- êşit-** 'duymak, işitmek' (CCI 1b/18; CCII 59a/8); **eşit-, işit-** 'duymak, işitmek' (KPN 627); **êşit-, eşit-** 'işitmek, duymak' (KarRPS 669)
- iman-** 'iman etmek, inanmak, güvenmek' (CCI 7a/23; CCII 80a/8); **inan-** 'inanmak, kanmak, emin olmak' (KPN 614); **iman-, inan-** 'inanmak' (KarRPS 201)
- isde-, izde-** 'aramak, sormak' (CCI 22b/7, 22b/8); **izdä-** 'aramak' (KPN 636); **izde-** '1. aramak 2. izlemek, takip etmek', **ista-, iste-** 'istemek, dilemek' (KarRPS 194)
- issin-** 'ısınmak' (CCI 8a/11); **isin-** 'ısınmak' (KPN 622-623); **ısın-, isin-, issin-** 'ısınmak' (KarRPS 207)
- kayt-** 'geri dönmek' (CCI 24a/22; CCII 80a/6-7); **kayt-** 'geri dönmek' (KPN 837); **kayt-** '1. geri dönmek 2. durdurmak, son vermek 3. tekrar etmek' (KarRPS 283-284)

- kıçkır-** 'seslenmek, çağırarak' (CCI 5b/16; CCII 69a/5); **kıçkır-** 'feryat etmek, çığlıklar atmak' (KPN 844); **kıçkır-, kıçır-, kıçkır-** 'çağırarak, seslenmek' (KarRPS 389)
- kop-** 'ayağa kalkmak' (CCI 26b/21), **kop-** 'yerinden kalkmak, yeniden dirilmek' (CCII 70a/16), **hop-** 'kalkmak, yükselmek, çıkmak' (CCII 58a/18 b); **kop-** '(ayağa) kalmak, çıkmak' (KPN 874); **kop-** '1. kalkmak, çıkmak 2. yeniden dirilmek 3. çekip gitmek 4. şaşırarak 5. korkmak' (KarRPS 333)
- korh-, kork-** 'korkmak' (CCI 22a/4; CCII 63a/19); **kork-** 'korkmak' (KPN 876-877); **korh-, kork-** 'korkmak' (KarRPS 334)
- kökre-** 'gürlemek' (CCI 28a/4); **kökrä-** 'gürlemek, gürlüdemek' (KPN 722-723); **kekre-, kökre-** '1. kükremek, gürlemek 2. endişe etmek, merak etmek' (KarRPS 337)
- körgüz-** 'göstermek' (CCI 19b/21; 71a/14); **görgüz-, körgüz-** 'göstermek' (KPN 735-736); **kergez-, körgüz-, körgüz-** 'göstermek' (KarRPS 339)
- kutul-** 'kurtulmak' (CCI 11b/22; CCII 69a/10); **kutul-** 'kurtulmak, canını kurtarmak' (KPN 904-905); **kutul-, kutul-** 'kurtulmak' (KarRPS 350)
- min-** 'çıkarmak, yükselmek' (CCI 3a/21), **min-** 'binmek, çıkmak' (CCII 69b/4); **min-** 'çıkarmak, kalkmak' (KPN 972); **min-** '1. binmek 2. tırmanmak, çıkmak' (KarRPS 407)
- mohorla-** 'mühürlemek' (CCI 25a/28); **möhürlä-** 'mühür vurmak, mühürlemek' (KPN 985); **mohorla-, möhörle-** 'mühürlemek' (KarRPS 408)
- nakşla-** 'resmetmek, nakşetmek' (CCI 10b/7); **naşla-** 'resmetmek, nakşetmek' (KPN 999); **nahışla-** 'nakış işlemek' (KarRPS 418)
- nişanla-** 'bir şeyin yerini belirtmek, işaretlemek, nişan koymak' (CCI 25a/21); **nişanla-** '1. işaretlemek 2. nişanlamak' (KPN 1024); **nişanlan-** '(karısı olmasını) istemek' (KarRPS 420)
- ogru-la-, ogurla-** 'çalmak' (CCI 13a/23); **ogru-la-** 'çalmak' (KPN 1039); **ogurla-, ogurla-** 'çalmak' (KarRPS 424)
- okşas-** 'benzemek, benzeşmek' (CCI 32b/25); **okşas-** 'benzemek' (KPN 1049); **uğsa-, usa-, uşsa-, uşsa-** 'benzemek' (KarRPS 576)
- oltur-** 'oturmak' (CCI 25b/11; CCII 64a/29); **oltur-** '1. oturmak 2. ikamet etmek, oturmak' (KPN 1053); **oltur-** '1. oturmak 2. ikamet etmek, oturmak' (KarRPS 427)
- otala-** 'tedavi etmek' (CCI 18a/9); **otala-** 'tedavi etmek' (KPN 1077); **ota-** '(yabani otları) ayıklamak' (KarRPS 434)
- öl-** 'ölmek' (CCI 17b/2; CCII 71b/4); **öl-** 'ölmek' (KPN 1093); **öl-** 'ölmek' (KarRPS 440)
- öp-** 'öpmek' (CCI 19b/22; CCII 62b/13); **öp-** 'öpmek' (KPN 1098); **öp-** 'öpmek' (KarRPS 442)
- öskür-** 'öksürmek' (CCI 28a/20); **östür-** 'öksürmek' (KPN 1101-1102); **öksür-, öksir-** 'öksürmek' (KarRPS 438)
- övrän-** 'öğrenmek' (CCI 3a/19); **övrän-, üvrän-** 'öğrenmek' (KPN 1106); **ivren-, ören-** '1. öğrenmek 2. alışmak, kanıksamak' (KarRPS 443)
- saç-** '(tohum) serpmek, saçmak' (CCI 25b/18; CCII 57a/22-23); **saç-** '1. ekim yapmak, (tohum) saçmak 2. sıçramak, atlamak' (KPN 1213-1214); **cac-, çaç-, saç-, seç-** 'ekmek, (tohum) saçmak' (KarRPS 470)

- sağın-** 'düşünmek, hatırlamak' (CCI 7a/6; CCII 72b/3); **sağın-**, **sahın-** 'düşünmek, aklından/içinden geçirmek' (KPN 1218-1219); **sağın-** 'hatırlamak, anıksamak' (KarRPS 457)
- sana-** 'saymak, hesaplamak' (CCI 18b/22); **sana-** '1. hesaplamak, saymak 2. (şarkı) söylemek, okumak' (KPN 1234-1235); **sana-** '1. saymak, hesaplamak 2. sanmak, aklından geçirmek' (KarRPS 464)
- sañç-** 'delmek, delip geçmek' (CCI 21a/23; CCII 74a/3); **sañç-** 'yarmak, parçalamak, delmek' (KPN 1235); **sañç-**, **senç-** 'delmek' (KarRPS 465)
- sası-** 'kokmak, pis kokmak' (CCI 21a/10; CCII 62b/11-12); **sası-** 'pis kokmak, kokuşmak' (KPN 1243); **sası-** '1. sasımak, pis kokmak 2. tiksirmek, usanmak' (KarRPS 468)
- sev-**, **söv-**, **söy-** 'sevmek' (CCI 3a/5; CCII 62a/14, 70a/4); **söv-** 'sevmek, hoşlanmak' (KPN 1300-1301); **sev-**, **siv-**, **süv-**, **süy-** 'sevmek, hoşlanmak' (KarRPS 485)
- sözle-** 'söylemek, demek, konuşmak' (CCI 16b/16; CCII 62b/15); **sözlä-** 'konuşmak' (KPN 1307-1309); **sezle-**, **sözla-** 'konuşmak' (KarRPS 481)
- suvsa-** 'susamak' (CCI 26a/10); **susa-** 'susamak' (KPN 1332); **susa-**, **suvsa-** 'susamak' (KarRPS 482)
- şiş-** 'kabarmak, şişmek' (CCI 16a/16; CCII 58a/38); **şiş-** 'şişmek, kabarmak' (KPN 1354); **sis-**, **şiş-** 'şişmek, kabarmak' (KarRPS 646)
- tañla-** (I) 'seçmek' (CCI 8a/17), **tañla-** '1. arayıp bulmak, seçmek, 2. sezme' (CCII 69b/6-7, 70a/21), **tañla-** (II) 'hayret etmek, şaşırma' (CCI 17b/9); **tañla-** 'seçmek, seçim yapmak, ayıklama' (KPN 1383-1384); **tañlan-** 'şaşma, hayret etmek' (KarRPS 511)
- tog-**, **tuv-** 'doğma' (CCI 19a/1; CCII 76a/14); **toğ-** 'doğma' (KPN 1467-1468); **doğ-** 'doğma' (KarRPS 178)
- ur-** '1. vurma 2. deyimleşmiş birleşik fiillerin kuruluşunda' (CCI 21b/20), **ur-** '1. vurma 2. (ok vb.) atma' (CCII 57a/21); **ur-** 'vurma, çarpma' (KPN 1554-1555); **ur-** '1. vurma 2. ad verme' (KarRPS 580)
- uyal-** 'utanma, mahcup olma' (CCI 29a/22; CCII 75a/8); **uyal-** 'utanma, çekinme' (KPN 1567-1568); **uyal-** 'utanma, çekinme' (KarRPS 575)
- uzat-** 'gönderme' (CCI 7b/13; CCII 72a/2); **uzat-** '1. uzatma, sürdürme, devam ettirme 2. geçirme' (KPN 1570-1571); **uzat-** '1. uzatma, sürdürme, devam ettirme 2. geçirme' (KarRPS 574)
- üleş-** 'bölüşme, paylaşma' (CCI 9b/16); **üläs-** 'bölüşme, paylaşma' (KPN 1575); **iles-**, **ilis-**, **öleş-**, **ülüş-** 'bölüşme, paylaşma' (KarRPS 589)
- ünde-** '1. çağırma, seslenme 2. davet etme' (CCI 8b/6), **ünde-** 'seslenerek çağırma, seslenme' (CCII 57b/35 b); **ünde-** 'çağırma, seslenme' (KPN 1577-1578); **inde-**, **ünde-** 'çağırma, seslenme' (KarRPS 590)
- yalbar-** 'yalvarma' (CCI 24b/16), **yalbar-** '1. yalvarma 2. dua etme' (CCII 61a/17); **yalbar-** '1. yalvarma 2. dua etme' (KPN 1630); **yalbar-** '1. yalvarma 2. dua etme' (KarRPS 221)
- yarılga-**, **yarılga-** 'acıma, merhamet etme, affetme, bağışlama' (CCII 61a/9); **yarılga-** 'bağışlama, merhamet etme, acıma' (KPN 1658); **yarılga-**, **yarılka-** 'bağışlama, merhamet etme, acıma' (KarRPS 235)

yaşır- 'gizlemek, saklamak' (CCI 3b/14; CCII 70a/18); **yaşır-** 'gizlemek, saklamak' (KPN 1668); **yaşır-, yaşır-** 'gizlemek, saklamak' (KarRPS 243)

yıltra- 'şimşek çakmak' (CCI 17a/3); **yıltıra-** 'ışıldamak, parlamak' (KPN 1717); **iltra-, yaltra-, yıltra-, yaltıra, yiltıra-** 'ışıldamak, parlamak' (KarRPS 265)

yülü- 'tırış etmek' (CCI 23a/22); **yülü-** 'tırış etmek' (KPN 1746); **yulu-** '1. koparmak, söküp almak 2. tırış etmek 3. kurtarmak' (KarRPS 256-257)

Sonuç ve Değerlendirme

Codex Cumanicus, Kuman Türkçesinin en önemli yazılı kaynağıdır. Kuman Türkçesinin söz varlığını yansıtan bu eser temelinde Kıpçak Türkçesinin tarihî temsilcileri olan Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle, Kıpçak Türkçesinin çağdaş temsilcileri arasında yer alan Karay Türkçesinin söz varlığı bu çalışmada karşılaştırılmış ve ortaklıklar tespit edilmiştir. 14. yüzyıl ve sonrasında Kırım merkezli ortaya konan bu üç lehçe Doğu Avrupa'daki Kıpçak Türkçesinin tarihî ve çağdaş seyri hakkında bilgiler vermektedir.

Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin söz varlığına bakıldığında *açkuç, bakşı, bol-, elt-, ırla-, katun, kök, min-, otaçı, til, toy, yülü-* gibi kelimeler ile Eski Türkçenin izlerini görmek mümkündür. Coğrafi komşuluk ve boylar arası kimi ilişkilere bağlı olarak Oğuz Türkçesi de *besle-, én-, sakla-* gibi fiiller ile bu Kıpçak lehçelerine etki etmiştir (Öztürk 2016: 128; Öztürk 2017: 134).

Diğer tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri gibi Kuman, Ermeni Kıpçak ve Karay Türkçeleri de yabancı dillerden alıntılanan kimi kelimelerle söz varlığını zenginleştirmiştir.

Dini tercihler doğrultusunda Hıristiyanlığın Kuman Türkçesinin söz varlığına etkisi *Ambrosius, Lukas, Hristus, Evangelim, Gregor, klisea, Maria, Misiha, Petrus, Pater noster, Psalmos, Yerusalem* gibi kelimelerle görülmektedir. Kuman Türkçelerinin Fars, Arap ve İtalyan toplulukları ile kurdukları ilişkiler neticesinde *Astezan ketanı, badam, beh, becuda, behet, bohorik, draz heşi, fanar, v fus, holincan, kababa, kitire, laal, mondobari, norıma, ravand, salg, üzürmürs, zincifr* ve *zırnik* gibi kelimeler bilgi gereksinimini karşılamak üzere alıntılanmıştır. Ayrıca *alpavut, abaga, bağatur, bogavul, çeber, egeçi, karçıga, magat, nöger, saarlap, silevsin* gibi Kuman Türkçesinde yer alan Moğolca alıntı kelimeler de Kumanların Altınordu Devleti içerisinde Moğollar ile birlikte yaşamaları dolayısıyla söz varlığına etki ettiğini söylemek mümkündür (Öztürk 2016: 128; Öztürk 2017: 134).

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin söz varlığına dinî gerekçeler sebebiyle Gregoryanlık ve bunun doğal sonucu olarak Ermenice *abawen, Abiut, abaşkarog, bidzak, eranut'iun, lipanos, sliz* gibi; kültürel etkileşim neticesinde Arapça ve Farsça *hayuflan-, hıyarşambä, meymun, maşhara, taksir* gibi; sosyo-politik ve coğrafi koşullar sonucu Slav dilleri (Lehçe, Ukraynaca, Rusça) *daliy, eliberovat et-, koloda, nemal* (niemal) gibi; bilgi gereksinimi doğrultusunda da Avrupa dilleri *konfuzion, Lepont, mento, pakta* gibi kelimelerle doğrudan etki eden diller olmuştur (Öztürk 2017: 135).

Karay Türkçesinin söz varlığına bakıldığında, dinî gerekçeler sebebiyle İbranice, kültürel etkileşim neticesinde Arapça ve Farsça, sosyal ve coğrafi koşullar sonucu Slav dilleri, bilgi gereksinimi doğrultusunda da Avrupa dilleri doğrudan etki eden diller olmuş (Öztürk 2016: 129) ve bu dillerden alınan kelimelerin büyük çoğunluğu Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçelerinin söz varlığında bulunmamaktadır.

Çalışmada, *Codex Cumanicus*'un dizin bölümlerinde yer alan ve İtalyanca-Almanca bölümlerinde ortak olan kelimelerin tasnifi sonucu madde başı 2417 isim soylu kelime ve 538 fiil tespit edilmiştir. Toplamda *Codex Cumanicus*'ta madde başı 2955 kelime yer almaktadır (Öztürk 2016: 129).

2657 kelime, Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçelerinde ortak kullanılırken; Kuman ve Karay Türkçelerinde ise ortak kullanılan kelimelerin sayısı 2777'dir (Öztürk 2017: 135). Codex Cumanicus'ta geçen madde başı 2955 kelime esas alındığında Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinde 2309 madde başı kelimenin ortak kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu üç lehçenin söz varlığı yüzde 78 oranında ortaklık taşımaktadır. Bu lehçelerin kullanıldığı farklı yüzyıllar, etkileşimde olduğu diğer kültürler, benimsedikleri farklı inançlar gibi etkenler göz önünde tutulduğunda bu leksik ortaklığın azımsanamayacak bir boyutta olduğu görülmektedir.

Işıl Işıktaş Sava tarafından hazırlanan *Kuman ve Kırım Tatar Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine* (2018: 960-978) başlıklı çalışmada Kuman ve Kırım Tatar Türkçesinin ortak söz varlığı ele alınmış bu iki lehçe arasındaki yakınlık yaklaşık % 50 olarak tespit edilmiştir (Işıktaş Sava 2018: 977).

Codex Cumanicus, Kafkasların yüksek dağlarında ve sarp vadilerinde yaşamakta olan Karaçay-Malkarların dillerine de pek çok arkaik özelliklerini ve kelime hazinesini miras bırakmıştır (Tavkul 2003: 80).

Kuman Türkçesinin çağdaş Kıpçak lehçelerinden Kazan Tatar, Kırım Tatar, Nogay, Karaçay Malkar, Kumuk ve Karay gibi lehçelerle benzerliği ve yakınlığı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir.

Kuman ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine ve *Kuman ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine* çalışmalarının kaynaklığında hazırlanan bu çalışma göstermektedir ki Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçeleri leksik bağlamda birbirine çok yakın olan lehçelerdir.

Kısaltmalar

CCI: Codex Cumanicus İtalyanca Bölümü; **CCII:** Codex Cumanicus Almanca Bölümü
KarRPS: *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar*; **KPN:** *Kıpçakskoi Pismennoi Nasledii (Kıpçakskiy Slovar)*

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa - Galip GÜNER (2015), *Codex Cumanicus*. Ankara: Kesit Yayınları.
- BASKAKOV, A. N. vd. (1978). *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar*. Moskva.
- GARKAVETS, Aleksander (2010). *Kıpçakskoi Pismennoi Nasledii (Kıpçakskiy Slovar)*. Almatı.
- GÜLSEVİN, Selma (2016), *Karay Türklerinin Dili (Troki Diyalekti)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İŞIKTAŞ SAVA, Işıl (2018). "Kuman ve Kırım Tatar Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı". *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. II: 960-978.
- KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya (2012), "Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi", *Dil Araştırmaları*. X: 17-81.
- ÖZTÜRK, Abdulkadir (2011). "Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin Yayılma Alanları". *Gazi Türkiyat*. VIII: 323-334.

- ÖZTÜRK, Abdulkadir (2015). "Karay Yazı Dili". *Littera Turca Journal of Turkish and Literature*. I: 61-70.
- ÖZTÜRK, Abdulkadir (2016). "Kuman ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine". *XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*. Ankara: İ.D. Bilkent Üniversitesi: 116-129.
- ÖZTÜRK, Abdulkadir (2017). "Kuman ve Ermeni Harfi Kıpçak Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine". *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*. Ankara: İ.D. Bilkent Üniversitesi: 124-135.
- Rusça-Türkçe Büyük Sözlük* (1999). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- TAVKUL, Ufuk (2003). "Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 15: 45-81.
- YILDIZ, Hüseyin - Abdulkadir ÖZTÜRK (2016). "19. Yüzyıla Ait Ermeni Harfli Türkçe Atasözleri Üzerine". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. VI/3: 739-766.
- YILMAZ, Emine (1998). "Kumanların Kökeni". (çev.), *Türk Dünyası İncelemeleri 9-10. Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağanı*. İstanbul. 133-142. (Árpád Berta, "A kunok eredete", *Halasi Téka 18, Adatok Kiskunhalas történetéhez*, Szerkesztette: Szakál Aurél, Kiskunhalas 1996: 11-20).